Sabina Wołoszyn

<https://orcid.org/0000-0003-0217-7259>

Uniwersytet Wrocławski

**Doświadczanie szoku kulturowego
przez cudzoziemców i cudzoziemki
w przelotnych i rutynowych kontaktach
z Polkami i Polakami przedstawiane
w filmach na portalu *YouTube*.
Wideoblogi jako użyteczne medium
w międzykulturowym uczeniu się dorosłych**

Experiencing culture shock by immigrants in casual
and routine contacts with Poles. Videoblogs as a useful
medium in intercultural adult learning

Streszczenie. Problematyka szoku kulturowego, ujmowanego w modelu chorobowym lub rozwojowym, staje się obecnie bardzo popularna w polskiej literaturze naukowej. Powodem tego zainteresowania jest zarówno rosnąca świadomość zachodzenia tego zjawiska społecznego, jak i zwiększająca się z roku na rok liczba obcokrajowców i obcokrajowczyń w Polsce. Celem niniejszego tekstu jest prezentacja wyników badań własnych dotyczących doświadczania szoku kulturowego przez cudzoziemców i cudzoziemki w przelotnych i rutynowych kontaktach z Polakami/Polkami. Badania prowadzone były w podejściu jakościowym na materiale filmowym gromadzonym na portalu *YouTube*. Do analizy zakwalifikowanych zostało 30 filmów autorstwa młodych dorosłych opublikowanych w latach 2017–2020 w języku polskim lub angielskim lub posiadających napisy w jednym z tych języków. Przeprowadzone badania potwierdzają ustalenia innych badaczy, którzy donosili o negatywnym odbiorze nastawień Polaków i Polek do imigrantów i imigrantek, jednocześnie pozwoliły zdobyć większy wgląd w przeżywane skrępowanie i niezręczności czy wręcz poczucie odrzucenia w kontaktach z tubylca-

mi. W tekście podjęta została również kwestia znaczenia filmów dostępnych na portalu *YouTube* w międzykulturowym uczeniu się dorosłych.

Słowa kluczowe: szok kulturowy, imigranci i imigrantki, kontakty z Polakami i Polkami, międzykulturowe uczenie się dorosłych

Summary. The issue of culture shock, as described in the disease or the growth model, is now becoming very popular in Polish scientific literature. The reasons for this are both the increasing awareness and the increasing number of foreigners coming to Poland every year. This text aims to present the results of my research on the experience of culture shock by foreigners in casual and routine contacts with Poles. Analysis was conducted in a qualitative approach using video material found on *YouTube*. Thirty videos made by young adults published in Polish or English (or with provided subtitles) between 2017–2020 were qualified for the analysis. The conducted research confirms the findings of other researchers who reported a negative perception of attitudes of Poles towards immigrants, and, at the same time, it allowed to gain greater insight into the experienced embarrassment and awkwardness, or even a sense of rejection in their contacts with the natives. The article also addresses the importance of *YouTube* videos in intercultural adult learning.

Keywords: culture shock, immigrants, contacts with Poles, intercultural adult learning

Rozumienie szoku kulturowego. Wprowadzenie

Kulturę, najkrócej, można zdefiniować jako swego rodzaju zestaw elementów takich jak wartości, tradycje, obyczaje czy reguły społeczne (Hofstede i in. 2010, s. 5), przyswajanych przez nas w trakcie socjalizacji i pozwalających nam określić „co robimy [...], jak to robimy [...] i dlaczego to robimy” (Garcea 2007, s. 62). Jednostka, przenosząc się np. do nowego kraju, „zabiera” ze sobą wyniesiony z kultury pochodzenia zestaw zasad, znaków oraz ich znaczeń, a jednocześnie napotyka wiele nowych norm, praktyk i wartości (Xia 2009). „Na styku” starej i nowej kultury zachodzi u jednostki szok kulturowy, który rozumiany jest jako odczucie zagrożenia przed utratą ważnych elementów kultury pochodzenia oraz uświadomienia sobie konieczności nabycia innych (Belford 2017). Doświadczenie szoku kul-

turowego nie jest jednakowe dla wszystkich grup migracyjnych czy osób podróżujących, ponieważ różne czynniki demograficzne, osobowościowe czy ideologiczne mają wpływ na jego przebieg. Podkreśla się, że te różnice mają charakter ilościowy, a nie jakościowy; nie zidentyfikowano żadnych odrębnych procesów psychospołecznych u przedstawicieli różnych grup, a jedynie zmiany w nasileniu doświadczonych emocji i w okresie ich trwania (Furnham 2019).

W badaniach nad szokiem kulturowym dominują dwa podejścia. Pierwsze z nich, nazywane modelem chorobowym, spopularyzowane przez Kalervo Oberg (1960), określa szok kulturowy jako nagłe poczucie dezorientacji u jednostki, któremu towarzyszy szereg objawów psychosomatycznych, utrudniających jej adaptację. Model chorobowy został skrytykowany za skupianie się na negatywnych aspektach zjawiska i, co najwyżej, sugerowanie jednostce, jak „leczyć się” z przypadłości. Do takiego sposobu rozumienia szoku kulturowego odwołuje się Aneta Słowik, która opisuje go przy użyciu nadal obowiązującej (dziesiątej) wersji *Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych* (ang. skrót ICD-10), przytaczając nawet kod klasyfikacyjny zaburzenia F43.2 (Słowik 2020, s. 16). Ta „identyfikacja” wydaje się jednak nieuprawniona (trudno znaleźć tego rodzaju powiązanie w anglojęzycznej literaturze przedmiotu). Drugi model, nazywany rozwojowym, kładzie nacisk na pozytywne elementy szoku kulturowego (Dongfeng 2012). Twórca modelu rozwojowego Peter Adler (1975) uznał, że pojawienie się stresu akulturacyjnego jest nieuniknione, ale wskazuje on na zachodzenie procesu uczenia się i adaptacji przez jednostkę, zatem szoku kulturowego nie można traktować jako czegoś jednoznacznie szkodliwego i negatywnego. Na potrzeby mojej pracy szok kulturowy definiuję jako jedno z wielu wyzwań adaptacyjnych, które pojawiają się cyklicznie w ciągu życia jednostki i wywołują u niej naturalne, choć nieoczekiwane emocjonalne reakcje na doświadczanie nowego środowiska kulturowego, wymagającego od niej dokonywania szeregu zmian w swoim myśleniu i zachowaniu.

Zmiany, które jednostka musi wprowadzić w życie, mogą mieć charakter zarówno poważny (np. zidentyfikowanie i zrozumienie norm obowiązujących w nieznanym środowisku), jak i bardziej przyziemny, co nie znaczy, że mniej uciążliwy (np. załatwianie spraw urzędowych) (Moore, Popadiuk 2011; Kławsuń-Zduńczyk 2018). To, jak trudne okaże się dla jednostki odkrycie „co, jak i dlaczego coś się robi” w kulturze przyjmującej, jest powiązane z odczuwanym przez nią tzw. dystansem kulturowym. Osoby, które po-

chodzą z podobnego środowiska kulturowego, językowego czy religijnego, lepiej i szybciej adaptują się do zasad kulturowych gospodarzy (Przyłęcki 2018). Podobieństwo kulturowe (tj. mały dystans) pozwala wyjaśnić i przewidywać zachowania innych na początkowych etapach kontaktu, więc zapewnia obcokrajowcom/czyniom poczucie komfortu potrzebne im do angażowania się w głębsze relacje z osobami z kultury przyjmującej (Belford 2017). Podobnie gospodarze chętniej i łatwiej akceptują osoby, z którymi sądzą, że łączy ich pewne podobieństwo. Duży dystans między obiema kulturami zakłóca wzajemne rozumienie i interakcje, przez co jednostce doświadczającej szoku kulturowego trudniej jest go przezwyciężyć.

Tworzenie relacji jest ściśle powiązane z kulturą, ponieważ techniki komunikacyjne, którymi jednostki posługują się w celu zawarcia znajomości, mają swoje korzenie w pierwotnej socjalizacji (Zainuddin, Wulandari 2020). Należy pamiętać, że szoku przez zauważenie istotnych różnic w komunikacji werbalnej i niewerbalnej doświadczają nie tylko obcokrajowcy/czynie, ale również osoby z kultury przyjmującej. Powodzenie w zbudowaniu relacji zależy od różnych czynników, które składają się na ich udaną, lub nie, międzykulturową komunikację. Dystans kulturowy, jako czynnik zewnętrzny, jest ważny z tego powodu, że podświadomie oddziałuje na pojawienie się u jednostki przyjeżdżającej poczucia podobieństwa i równości z obcymi sobie ludźmi (McKenzie, Baldassar 2016), lub wręcz odwrotnie; znaczące jest jednak to, że potrzebuje ona wiedzy na temat kultury ją przyjmującej, odpowiedniego nastawienia i motywacji, żeby aktywnie poszukiwać kontaktu z tubylcami oraz pewnych uniwersalnych umiejętności komunikacyjnych (Ying 2002). Powodzenie w kontaktach z obywatelami/kami kraju przyjmującego jest bardzo istotne dla imigrantów/ek, ponieważ wiąże się z powodzeniem ich ogólnej adaptacji do nowego środowiska kulturowego – im więcej udanych relacji, tym więcej możliwości wypracowywania odpowiednich technik komunikacyjnych, które zmniejszają, a z czasem nawet zniwelują, odczuwany szok kulturowy (Spencer-Oatey 2018).

Międzykulturowe uczenie się jako obszar edukacji dorosłych

Międzykulturowe uczenie się to jeden z celów edukacji międzykulturowej, a rozumiane jest jako proces umożliwiający osobom z różnych środowisk kulturowych pokojowe koegzystowanie w jednym społeczeństwie bez dyskryminacji czy wzajemnej niechęci (Barwińska 2007). Dorosli uczą się

przede wszystkim w sposób nieformalny, poprzez doświadczanie różnych sytuacji codziennych, które są źródłem ich wiedzy, a przy tym wymagają od nich zdobycia lub rozwijania określonych umiejętności (Wiza 2015, s. 49). W społeczności wielokulturowej tym doświadczeniem jest bezpośrednia interakcja, inicjująca komunikację międzykulturową, której towarzyszy „wymiana wartości, wzajemne poszanowanie oraz zrozumienie poszczególnych stylów życia” (Młynarczuk-Sokołowska 2012, s. 235). Z tego powodu międzykulturowe uczenie się dorosłych odbywa się w głównej mierze poprzez zdobywanie rozmaitych doświadczeń w interakcjach z ludźmi z innych kultur – zakłada się, że bezpośredni kontakt między członkami/członkiniami różnych kultur przyczynia się do rozwoju ich kompetencji międzykulturowej, zmniejszenia uprzedzeń wobec „innego” i, w efekcie, do poprawy relacji międzykulturowych (Lourenço 2018; Sigalas 2010).

Celem osoby dorosłej zaangażowanej w międzykulturowe uczenie się powinno być wypracowanie umiejętności efektywnego działania w różnych kontekstach kulturowych i grupach składających się z osób pochodzących z rozmaitych środowisk – kluczowa w tym przypadku jest odpowiednia komunikacja oraz otwarte nastawienie na „ekspozycję” na nowe informacje, wartości, zachowania czy punkty widzenia, które mogą wydawać się „dziwne” czy nawet sprzeczne z własnymi (Gill 2007). Kontakty z przedstawicielami/kami innych kultur są okazją do uczenia się i zrozumienia nie tylko innych osób, ale również samej/samego siebie poprzez podjęcie refleksji nad własnymi poglądami, przekonaniami, wartościami czy słabościami (Wiza 2015). Pożądanym efektem procesu międzykulturowego uczenia się są odpowiednio rozwinięte kompetencje interpersonalne i międzykulturowe, które pozwalają na nawiązanie i utrzymanie udanego kontaktu z przedstawicielami innych, niż własna, kultur, oraz rozwinięta indywidualna tożsamość kulturowa osoby dorosłej (Allan 2003, s. 84).

Międzykulturowe uczenie się dorosłych nie powinno jednak być ograniczone do sytuacji, kiedy to z powodu pewnej życiowej konieczności czy zewnętrznej presji (np. udania się na delegację zagraniczną) pojawia się konieczność nawiązania dialogu z przedstawicielami obcego środowiska w celu poradzenia sobie z zastaną codziennością. Uczenie się międzykulturowe powinno również być podejmowane świadomie i dobrowolnie przez osoby z kraju goszczącego obcokrajowców, a więc niejako w sytuacjach, w których interakcja nie jest konieczna, ale jest pożądana dla prawidłowego funkcjonowania wielokulturowego społeczeństwa (Barwińska 2007). Doświadczenie bezpośredniego kontaktu z Innym/ą jest preferowane

w międzykulturowym uczeniu się dorosłych, ale zapośredniczona forma „spotkania się” z obcą kulturą – np. poprzez blogi czy filmy publikowane w Internecie – jest również skuteczna w rozwijaniu wrażliwości i komunikacji międzykulturowej (Lee 2012).

W tym miejscu warto krótko odnieść się do znaczenia medium zapośredniczającego „kontakty” gości i gospodarzy w międzykulturowym uczeniu się. W edukacji dorosłych, w której wyróżnia się trzy formy „studiowania”: formalną, pozaformalną oraz nieformalną (por. np. Maliszewski, Solarczyk-Szwec 2014; Muszyński 2014), z powodzeniem wykorzystuje się filmy publikowane na portalu *YouTube*, np. w kontekście nauczania języka i kultury innych krajów (Maryani, Aguskin 2019; Chen 2013; Wang, Chen 2019), organizacji wydarzeń edukacyjnych promujących „kosmopolityczne uczenie się” (Tange 2021) czy samokształcenia międzykulturowego (Benson 2015; Combe, Codreanu 2016).

Metodologia badań własnych

Podejmując badania, chciałam dowiedzieć się jak cudzoziemcy/ki doświadczają szoku kulturowego w Polsce, a za istotne uznaję także rozważenie użycia wideoblogów opowiadających o takich przeżyciach w obszarze międzykulturowego uczenia się dorosłych.

Realizując swoje badania, zdecydowałam się przeanalizować filmy autorstwa dorosłych obcokrajowców/czyń umieszczone na portalu *YouTube*. Pytanie badawcze, ukierunkowujące prowadzone analizy, brzmiało: O jakich trudnościach, kłopotach, nieporozumieniach lub potknięciach, i odwrotnie, o jakich mile zaskakujących wydarzeniach, które są przejawem szoku kulturowego, opowiadają cudzoziemcy/ki-youtuberzy/ki w swoich filmach? Jedno z pytań szczegółowych, na które odpowiedź przedstawiam w niniejszym tekście, sformułowane zostało następująco: Jak szok kulturowy przejawiał się w kontaktach społecznych z Polkami i Polakami?

Materiał do analizy gromadziłam przez kilka miesięcy (od kwietnia do czerwca 2020 roku), wpisując do wyszukiwarki portalu *YouTube* następujące hasła: szok kulturowy w Polsce, życie w Polsce, mieszkanie w Polsce, obcokrajowcy w Polsce, co mi się [nie] podoba w Polsce, minusy/plusy życia w Polsce, oraz ich odpowiedniki w języku angielskim. Warto dodać, że po kilku dniach algorytmy, działające na stronie internetowej, zaczęły proponować mi filmy o zbliżonej tematyce, dzięki czemu dotarłam do kanałów,

które nie pojawiały się na pierwszych stronach listy po wyszukiwaniu hasłowym. Do badań wybrałam jedynie filmy udostępnione publicznie i bezpłatnie. Opublikowanie materiału filmowego pozwala skorzystać z niego (tu: analizować go i cytować) bez konieczności zapewnienia badanym anonimowości oraz bez konieczności zdobycia ich zgody na badania – w momencie udostępnienia swoich filmów ich autorzy/ki stają się poniekąd osobami publicznymi.

Analizy materiału filmowego prowadzone były w podejściu jakościowym, w paradygmacie interpretatywnym. Najpierw dokonałam selekcji filmów, kierując się następującymi kryteriami kwalifikującymi: filmy muszą być autorstwa cudzoziemców/ek; dotyczyć ich wrażeń i doświadczeń z pobytu w Polsce; powinny być w języku polskim czy angielskim lub z napisami w jednym z tych języków. Zastosowałam także kryteria wykluczające, do których należały: pojawianie się w filmach jedynie ogólnych informacji, faktów czy wskazówek na temat życia w Polsce oraz opisywanie przez ich autorów/ki powierzchownych obserwacji, które nie odnoszą się do doświadczenia szoku kulturowego. Ostatecznie do analizy zakwalifikowałam 30 filmów (pochodzących z lat 2017–2020) autorstwa młodych dorosłych i te w całości poddałam transkrypcji. Następnie stworzyłam matrycę zawierającą fragmenty, które dotyczyły osobistych opisów „zderzania się” z obcą kulturą i poddałam je kodowaniu. W procesie porządkowania utworzonych kodów i ciągłego ich porównywania (Dye i in. 2000) wyłonionych zostało pięć głównych tematów: 1) unikanie kontaktu przez tubylców w powierzchownych sytuacjach codziennych, 2) skrupowanie i odczuwanie trudności w rutynowych relacjach z dorosłymi Polakami i Polkami, 3) doświadczanie poczucia zagrożenia i dyskryminacji, 4) trudności cudzoziemców/ek z językiem polskim, oraz 5) zindywidualizowane problemy z przystosowaniem się do życia w polskiej kulturze; dwa pierwsze, na które złożyło się najwięcej kodów (odpowiednio 15 i 13), stały się podstawą przedstawionej niżej analizy.

Przed prezentacją wyników wspomnę jeszcze o dwóch zasadniczych ograniczeniach moich badań. Po pierwsze, analizowane filmy są w pewnym sensie stroniczne – twórcy/czynie filmów o życiu w Polsce na portalu *YouTube* to osoby dość młode, wykształcone, mające możliwość swobodnego podróżowania i osiedlania się w obcym kraju, oraz lubiące Polskę i polską kulturę. Ich narracje na temat szoku kulturowego są jedynie wycinkiem doświadczeń obcokrajowców przebywających w naszym kraju, więc aby lepiej poznać faktyczne problemy, trudności, nieporozumienia czy nie-

zręczne sytuacje, z którymi spotykają się osoby przyjeżdżające, należałoby przeprowadzić badania na znacznie większą skalę i ze znacznie bardziej zróżnicowaną grupą badanych. Po drugie, analizowane filmy są materiałem udostępnionym publicznie i prawdopodobnie były tworzone dla osiągnięcia jak największej oglądalności. Oznacza to, że łatwo z nich skorzystać w celach badawczych bez konieczności zapewnienia badanym anonimowości, ale jednocześnie ten brak anonimowości może wpłynąć na treść tworzonych filmów. Twórcy/czynie mogą świadomie ukrywać część informacji lub wybierać zatajenie różnych doświadczeń w Polsce, mogą również zmieniać narrację na temat opowiedzianych w filmach sytuacji w celu uniknięcia ataku na tle rasistowskim lub mowy nienawiści ze strony komentujących ich wideoblogi widzów. W swoim badaniu będę traktowała wszystkie analizowane narracje jako autentyczne i prawdziwe, jednak warte podjęcia byłyby dalsze badania identyfikujące całe spektrum doświadczeń osób migrujących do Polski, w tym również youtuberów/ek.

Doświadczenia obcokrajowców/czyń tworzących filmy na portalu YouTube. Analiza wyników badań

Wyłonione w analizie tematy dotyczyły szerokiego wachlarza doświadczeń obcokrajowców/czyń – od niewielkich kłopotów w codziennym życiu, przez trudności w nawiązywaniu kontaktu, aż po doświadczenia dyskryminacji. W związku z tym, że kluczowe zagadnienia są zbyt obszerne, aby w całości przedstawić je w jednym artykule, to w niniejszym opracowaniu omówię tylko dwa z nich, powiązane ze sobą, a odnoszące się do relacji społecznych, zarówno tych przelotnych, jak i bardziej regularnych.

Mogliby się chociaż uśmiechnąć, czyli doświadczenie unikania kontaktu ze strony tubylców w powierzchownych sytuacjach codziennych

Przyjazd do nowego kraju obfituje w wiele sytuacji społecznych (np. robienie zakupów, czekanie w kolejce do lekarza, korzystanie z komunikacji miejskiej, spacerowanie), które nie wymagają nawiązywania żadnych bliż-

szych relacji z tubylcami, jednak aby mogły przebiegać sprawnie, przydatne bywa nawiązanie choćby przelotnego kontaktu z drugim człowiekiem.

Zdecydowana większość opisywanych sytuacji codziennych dotyczyła postaw Polaków/Polek uznanych przez obcokrajowców/czynnie za negatywne.

Zaobserwowane negatywne postawy dotyczyły braku stosowania przez Polki/Polaków werbalnych i niewerbalnych zachowań, sugerujących ich życzliwe, a przynajmniej nieagresywne, nastawienie do osób przyjezdnych. W szczególności wyczuleni byli na to Amerykanie, którzy uważają nas co najmniej za nieprzewidywalnych – raz wrogich, innym razem, z niewiadomych dla nich względów, zaskakująco miłych. Uwagę autorów filmów zwróciło m.in. wpatrywanie się w nich bez słowa i uśmiechu, co w Stanach Zjednoczonych uważane jest za nacechowane niechęcią, odrzuceniem lub wręcz agresją.

Kiedy przyjechałem do Polski, i po pierwszych kilku miesiącach czułem się nieswojo w miejscach publicznych. Zauważyłem, że ludzie się gapią. I zauważyłem, że ludzie się nie uśmiechają. W amerykańskim języku ciała oznacza to, że zrobiłem coś, co cię uraziło czy zrobiłem coś, co cię zdenerwowało. Więc ciągle czułem się nieswojo, albo byłem trochę przestraszony. Zwłaszcza jeśli facet patrzył się na mnie, a nie uśmiechał. Wydawało mi się, jakby chciał walczyć ze mną – bo taki jest język ciała w Stanach. (*The Foreign Citizen*)

Warto zaznaczyć, że osobom z Polski takie zachowania mogą wydawać się typowe i neutralne, jednak dla ludzi z innego środowiska kulturowego mogą mieć skrajnie odmienne konotacje (Lipińska 2019, s. 83–85). Cytowany wyżej youtuber stara się to jakoś wytłumaczyć:

W rzeczywistości, czasami, gdy kasjer lub ktoś zachowuje się nieco niegrzeczne, nie są niegrzeczni, po prostu są sobą, to bardzo odmienne od tego, co jest w USA. W Stanach ludzie są zazwyczaj mili, kiedy pracują przy obsłudze klienta. (*The Foreign Citizen*)

Bycie sobą, tu: Polką/Polakiem, dla Amerykanów, dla których uśmiechanie się jest normą kulturową, oznacza bycie ponurym, a przez to „niekulturalnym”, czy nawet nieprzyjaznym (Szarota, 2011).

Jak byłem w Biedronce, to chyba był mój drugi dzień w Polsce, [...] i była taka, nie wiem, starsza pani, tam przy kasie. I ja tam podszedłem do niej i jakieś jedzenie położyłem na ladzie. I ona, oczywiście, tak patrzyła na mnie. I powiedziałem tak: „Hej! Cześć!”, i ona tak... „Grrr”, i tak wzięła, i tak *beep*, „Trzy dwadzieścia pięć”. A ja tak... Ona nie powiedziała „cześć”? Nic nie odpowiedziała, nawet się nie uśmiechnęła? Nic? Czemu była taka niemila? (*Dave z Ameryki*)

Niechęci ze strony tubylców zaznać można także w sytuacjach, gdy konieczne jest nawiązanie rozmowy, np. poproszenie o pomoc przy robieniu zakupów. Jedna z cudzoziemek notorycznie spotykała się z dziwnymi zachowaniami, wskazującymi na dążenie do uniknięcia kontaktu z nią:

Miałam właśnie kupić coś w centrum handlowym, i jeśli o coś zapytam, po prostu odpowiadają po angielsku, że nie mówią po angielsku, ale dla mnie to naprawdę smutne, ponieważ mówią to bardzo szybko i uciekają daleko ode mnie. (*Jasmine T TV*)

Według niej takie zachowania są jednoznacznym przejawem braku życzliwości do obcokrajowców. Ona sama, jak stwierdza w innym fragmencie filmu, próbowałaby pomóc nieznanym, a jeśli naprawdę by nie potrafiła, to chociaż uśmiechnęłaby się do nich, żeby załagodzić sytuację. Opisane „ucieczki” wyjaśnić można zapewne lękiem napotkanych przez nią Polek/Polaków przed nieporadzeniem sobie ze zrozumieniem pytania zadanego im w obcym języku. W pewnym sensie takiego argumentu dostarcza czarnoskóry gość występujący na kanale *Jasmine T TV*, który zauważa, że tubylcy chętniej udzielają pomocy, gdy obcokrajowiec próbuje porozumiewać się po polsku.

Bardziej wyrozumiałe dla spotkanych przypadkiem Polek/Polaków są w swoich filmach osoby pochodzące z azjatyckiego kręgu kulturowego. Z ich perspektyw zachowanie tubylców nie wydaje się już tak srogie, a nawet wrogie, lecz odwrotnie – swobodne i spontaniczne, czego przejawem jest witanie się z nieznanymi, np. skinieniem głowy lub słowem. Janek Koreański opowiada o przyjemnym zaskoczeniu, gdy spotkani ludzie odpowiadają na jego spojrzenie uśmiechem lub zgadują do niego na ulicy (czy w korporacji, w której pracuje). Youtuber mówi wręcz o odczuwanej wdzięczności za tak życzliwe zachowanie wobec niego, choć przecież jest obcokrajowcem (*Janek Koreański*).

Zachowania werbalne i, w jeszcze większym stopniu, niewerbalne (zwłaszcza uśmiech, przyjazne spojrzenie) mogą wpłynąć na klimat spotkań społecznych. Polskie społeczeństwo, z upodobaniem oddające się narzekactwu, do którego nie przystają ani promienny uśmiech, ani otwartość czy afirmujące komunikaty (Wojciszke, Baryła 2005), właśnie z tego powodu jawi się przybyszom z Zachodu jako niechętne, niemiłe i unikające kontaktów z obcymi.

Muszę siku, czyli skrępowanie i odczuwanie trudności w rutynowych relacjach z dorosłymi Polakami i Polkami

Brak uśmiechu, „wgapienie się” w cudzoziemca czy „ucieczka w popłochu”, gdy ten się odezwie w sklepie lub na ulicy to, zdaniem autorów/ek filmów, zachowania charakterystyczne dla Polek/Polaków w sytuacjach codziennych niewymagających bezpośredniego kontaktu. Problem się pogłębia, gdy przyjezdni muszą lub chcą nawiązać znajomość z tubylcami, z którymi np. wspólnie pracują lub studiują. Trudności w takich przypadkach są na tyle dojmujące, że mogą wpłynąć na (negatywną) ocenę całokształtu doświadczeń z imigracji, ponieważ problemy z nawiązywaniem przyjaźni i z interakcjami z osobami z bliskiego otoczenia istotnie ograniczają możliwości zaspokojenia głębokich potrzeb osobistych i emocjonalnych (Belford 2017, s. 502).

W analizowanych materiałach filmowych skrępowanie i odczucie trudności pojawia się najczęściej, gdy podejmowane są próby bezpośredniego komunikowania się.

Z literatury przedmiotu wynika, że minimalizowanie problemów z porozumieniem wymaga dostosowania się przez obcokrajowców do zastanego środowiska oraz zmiany przyzwyczajzeń wyniesionych z kultury pochodzenia. Jednakże taka zmiana zwykle nie jest ani szybka ani łatwa, ponieważ adaptacja do nowej kultury wiąże się nie tylko z nauką języka, ale także z rozpoznawaniem i adekwatnym stosowaniem często odmiennych norm, zasad i zwyczajów (Przyłęcki 2018, s. 213).

Zamieszkanie na dłużej w obcym kraju zwykle wymusza na przyjezdnych zawieranie znajomości z tubylcami: sąsiadami, współpracownikami, a nawet ze sprzedawczynią z przydomowego sklepu itp. Częstość kontaktów sprzyja podejmowaniu prób porozumienia się, jednakże bywają one także źródłem trudności czy przykrości, albo stają się „okazjami” do po-

pełnienia gaf kulturowych, które mogą zakłócić budowanie relacji z Polakami/Polkami. Zresztą nieznanostwo reguł „tworzenia kontaktów” działa w obie strony i może stać się źródłem przykrości dla przyjezdnych:

Jest jedna rzecz, która nas denerwuje. [...] Najpierw dziwi, i jak się zastanowię, to potem denerwuje. Chodzi o zaspokajanie pewnych potrzeb fizjologicznych, i Polacy tak wprost mówią „Muszę siku”, „Idę siku”. Czy ktokolwiek was prosił o wyjaśnienie po co idziecie do toalety? [...] To jest naprawdę bardzo, bardzo niezręczne jak siedzimy przy stole albo gdziekolwiek w ogóle i ktoś mówi, że „musi siku” (*Gruziński po Polsku*)

lub powodem ich własnej niepewności czy wstydu:

Kiedy Koreańczycy poznają kogoś nowego, natychmiast zapytają o wiek osoby, a nie imię. [...] Chodzi o konfucjanizm. Z powodu tej kulturowej różnicy Koreańczycy często popełniają błędy, prosząc damę o jej wiek na pierwszy rzut oka. Jeśli kiedykolwiek tak się stanie, prosimy o zrozumienie. Nie wiemy, że to może być niegrzeczne, by prosić o wiek kobiety (*YOUNGMANEE*).

Sytuacje dyskomfortu mogą wynikać z niezrozumienia albo sensu wypowiedzi „lokalsa” (co jest związane z słabą znajomością języka polskiego) albo jej kontekstu (co wynika z nieprzebycia procesu socjalizacji pierwotnej w polskim społeczeństwie). Być może w pierwszym przypadku zarówno gospodarze, jak i goście nie doświadczą tak silnego zmieszania czy stresu, jak w drugim, ponieważ z dużo większą życzliwością podchodzi się do błędów językowych, niż gaf „towarzyskich” czy obyczajowych. Wydaje się, że to jednak nierozumienie kontekstu powinno być traktowane ulgowo – obcokrajowcy znający język, ale nieznający wszystkich norm zachowania, które nieświadomie nabywa się w dzieciństwie (Lipińska 2019, s. 85), są bardziej narażeni na doświadczenie trudności w relacjach z tubylcami, uważającymi ich wpadki za złośliwość lub brak kultury. Obcokrajowcy z kolei przeżywają szok, gdy znane im słowa usłyszą w nieoczywistym dla nich użyciu. Na przykład, robactwo czy gady, kojarzone z czymś obrzydliwym, w języku polskim nabierają pieszczotliwego znaczenia w wyrażeniach typu: „karaluchy pod poduchy”, „moja żabciu kochana”:

W Polsce pary mówią do siebie bardzo dziwnie. [...] Chłopak mówi do swojej dziewczyny „Żabciu”! Jaka „żabciu”?! Żaba jest brzydka! Nie rozumiałam

jak to może być słodkie! Jak pierwszy raz to usłyszałam to s z o k ł a m !
M a s a k r a ! (*Koreanka*)

Kulturowa niewiedza o możliwości użycia jednego słowa w wielu różnych kontekstach rodzi konsternację albo poczucie przekroczenia granic intymności:

Pamiętam dokładnie pierwszy raz, co to mi się wydarzyło, kiedy ktoś mnie zapytał o moją „godność”. Ja tak popatrzyłam na tą panią... Godność brzmi tak bardzo ważnie, że myślałam, że pyta mnie o moje dziewictwo czy coś takiego (*Fifty na Pol*).

Tak „wyrafinowane wpadki” przydarzają się obcokrajowcom dopiero po opanowaniu, w pewnym stopniu, języka polskiego. Warto więc zaznaczyć, że przeważająca część osób pojawiających się w filmach mieszkała lub mieszka w Polsce dłużej niż pół roku. Jest więc możliwe, że przez miesiące (a nawet lata) „ekspozycji” na kulturę polską odczuwane trudności społeczno-kulturowe, z jednej strony, były przez youtuberów/ki percypowane, z drugiej jednak stopniowo się na nie uodparniali, przez co łatwiej wchodziłi w kolejne relacje z „lokalsami”. Kłopotliwe sytuacje w relacjach społecznych nawiązywanych przez cudzoziemców/ki z tuziemcami są zdarzeniami powszechnymi, a w pewnym sensie nawet spodziewanymi; istotne jest, aby nie były źródłem przykrości czy wręcz traumy dla osób przyjezdnych.

Zakończenie

Tworzenie relacji międzykulturowych odbywa się głównie dzięki komunikacji werbalnej oraz niewerbalnej. Nic więc dziwnego, że w filmach youtuberów/ek znaczną część zajmowały opowieści o doświadczeniu „dziwności”, „niezręczności” czy „wrogości” dotyczące właśnie tej kwestii. Silne doświadczenie różnic międzykulturowych jest typowe dla początkowych interakcji z kulturą przyjmującą (Zainuddin, Wulandari 2020); na późniejszych etapach nie musi ono jednak całkiem zniknąć. Rozwój relacji międzykulturowych z pewnością wymaga spełnienia dodatkowych warunków, m.in. czasu i zaangażowania; jednak w analizowanym materiale opowieści o tym nie zajęły centralnego miejsca. Problemy komunikacyjne doświadczane przez youtuberów/ki, mimo że zdają się tak zróżnicowane, jak kul-

tury ich pochodzenia oraz ich osobowości, to przeprowadzona analiza pozwoliła ustalić, że zachodzą one głównie w obszarze odległych i bliskich kontaktów społecznych.

Należy zauważyć – zwłaszcza w odniesieniu do tego, że w większości analizowanych filmów w roli gości pojawili się tylko obcokrajowcy, iż youtuberzy/ki nie poruszali wątku funkcjonowania w „zamkniętym kręgu” obcokrajowców/czyń, czyli zjawiska tworzenia relacji głównie z innymi imigrantami/tkami (Belford 2017, s. 512). Z filmów nie wynika jasno, czy przybysze mieli na co dzień możliwość nawiązania kontaktu z Polakami/Polkami i czy takiego kontaktu samodzielnie poszukiwali. Mało wiadomo też o istnieniu innych relacji poza tymi powierzchownymi czy służącymi jedynie jako tło do opowiedzenia wydarzeń (tzn. nieokreśleni/one znajomi/e), prawdopodobnie dlatego, że opublikowanie tych historii w Internecie byłoby dla nich niezręczne czy niewygodne.

Warto jednak zaznaczyć, że choć większość poruszonych narracji dotyczyła negatywnych doświadczeń, to w filmach pojawiały się również wyjątki od tej reguły, czyli pozytywne wypowiedzi na temat kontaktów ze społecznością polską, np. historia Ukrainki o tym, jak nieznajomy Polak pomógł jej zanieść walizkę do akademika (*Koreanka*) czy opowieść Koreańczyka o tym, jak jest miło zaskoczony równościową postawą Polek wobec randkowania (*YOUNGMANEE*). Poza tym niektórzy autorzy i autorki mimochodem wspominali o nawiązaniu relacji romantycznych z osobami z Polski, co w literaturze przedmiotu uznawane jest za cechę pomyślnej adaptacji do nowego środowiska kulturowego (Waters, Brooks 2011, s. 575).

Tworzenie filmów na *YouTube* na podstawie osobistych doświadczeń międzykulturowych jest okazją do podjęcia refleksji nad własną kompetencją międzykulturową oraz zrozumienia nowego środowiska kulturowego – z tego powodu może być wykorzystywane w edukacji dorosłych do porządkowania informacji o nowo poznanej kulturze, kształtowania umiejętności językowych oraz nawiązania interakcji z tubylcami w sieci. Z drugiej strony, oglądanie filmów autorstwa obcokrajowców/czyń może być z powodzeniem wykorzystane do zrozumienia trudności i problemów, z którymi spotykają się w obcej im kulturze, oraz do uczenia się o ich wartościach czy punktach widzenia. Odkrywanie poprzez zapośredniczony kontakt czyichś powodów do imigracji, wrażeń z pobytu w kraju lub nastawienia do obcej kultury może w bezpieczny sposób „zapoznać” tzw. lokal-sów z wielokulturowością w ich otoczeniu, co może im w przyszłości uła-

twić podjęcie międzykulturowego uczenia się poprzez interakcję w życiu codziennym, poza serwisem internetowym.

Bibliografia

- Adler P.S. (1975), *The transitional experience: An alternative view of culture shock*, „Journal of Humanistic Psychology”, 15(4), s. 13–23.
- Allan M. (2003), *Frontier Crossings: Cultural Dissonance, Intercultural Learning and the Multicultural Personality*, „Journal of Research in International Education”, 2(1), s. 83–110.
- Barwińska D. (2007), *Edukacja dorosłych w zróżnicowanym kulturowo społeczeństwie europejskim*, „Edukacja Dorosłych”, 1–4, s. 27–38.
- Belford N. (2017), *International Students from Melbourne Describing Their Cross-Cultural Transitions Experiences: Culture Shock, Social Interaction, and Friendship Development*, „Journal of International Students”, 7(3), s. 499–521.
- Benson P. (2015), *Commenting to learn: Evidence of language and intercultural learning in comments on YouTube videos*, „Language Learning & Technology”, 19(3), s. 88–105.
- Chen Y. (2013), *The Possibility of Applying YouTube To Motivate Learning Autonomy*, „Journal of International Education Research”, 9(3), s. 207–216.
- Combe C., Codreanu T. (2016), *Vlogging: a new channel for language learning and intercultural exchanges*, [w:] S. Papadima-Sophocleous, L. Bradley, S. Thouësnny (red.), *CALL communities and culture – short papers from EUROCALL 2016*, s. 119–124.
- Dave z Ameryki, *Największy szok kulturowy w Polsce: USA vs. Polska*, <https://youtu.be/iErTa7BJSIs> [otwarty: 11.12.2020].
- Dongfeng L. (2012), *Culture shock and its implications for cross-cultural training and culture teaching*, „Cross-Cultural Communications”, 8(4), s. 70–74.
- Dye J.F., Schatz I.M., Rosenberg B.A., Coleman S.T. (2000), *Constant Comparison Method: A Kaleidoscope of Data*, „The Qualitative Report”, 4(1/2), s. 1–10.
- Fifty na Pol*, NIEZRĘCZNE SYTUACJE W POLSCE, <https://youtu.be/LFTuoF78T-gI> [otwarty: 11.12.2020].
- Furnham A. (2019), *Culture Shock: A Review of the Literature for Practitioners*, „Psychology”, 10, s. 1832–1855.
- Garcea E.A.A. (2007), *Kultura jako punkt wyjścia dla doradztwa i poradnictwa – podstawowe pojęcia i perspektywy*, [w:] M. Launikarii, S. Puukari (red.), *Poradnictwo i doradztwo multikulturowe. Podstawy teoretyczne i najlepsze praktyki w Europie*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Departament Rynku Pracy, Warszawa, s. 55–73.

- Gill S. (2007), *Overseas students' intercultural adaptation as intercultural learning: a transformative framework*, „Compare: A Journal of Comparative and International Education”, 37(2), s. 167–183.
- Gruziński po polsku, CO POLACY MAJĄ Z TYM SIKANIEM?!, <https://youtu.be/RSPkwK6FM2o> [otwarty: 11.12.2020].
- Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. (2010), *Cultures and Organizations: Software of the Mind*, McGraw-Hill Professional, wyd. 3, Stany Zjednoczone.
- Janek Koreański, Koreańczyk pracuje w Polsce?! Co zaskoczyło mnie?!, <https://youtu.be/0yDbr1kFbds> [otwarty: 11.12.2020].
- Janowska I. (2011), *Profil dorosłego uczącego się języka polskiego jako obcego, czyli kto, gdzie, dlaczego i w jaki sposób uczy się języka polskiego w naszym kraju*, „Neofilolog”, 37, s. 75–86.
- Jasmine T TV, FROM MYANMAR TO POLAND, <https://youtu.be/oyl1ZzkfReA> [otwarty: 11.12.2020].
- Jasmine T TV, LIFE IN POLAND | OPPORTUNITIES FOR EXPATS | 2019, <https://youtu.be/zrn3lQ1T0P4> [otwarty: 11.12.2020].
- Kławski Zduńczyk A. (2018), *Educational and professional potential of Polish returnees*, „Rocznik Andragogiczny”, 25, s. 267–282.
- Koreanka, Co zszokowało Koreankę w POLSCE?! [RÓŻNICE KULTUROWE #1], <https://youtu.be/X7d9ySOs7CE> [otwarty: 11.12.2020]
- Lee L. (2012), *Engaging Study Abroad Students in Intercultural Learning Through Blogging and Ethnographic Interviews*, „Foreign Language Annals”, 45(1), s. 7–21.
- Lipińska E. (2019), Szok kulturowy, językowy i tożsamościowy pokolenia emigracyjnego – triadyczny układ zależności, „Kwartalnik Polonicum”, 31/32, s. 80–88.
- Lourenço M. (2018), *Global, international and intercultural education: three contemporary approaches to teaching and learning*, „On the Horizon”, 26(2), s. 61–71.
- Maliszewski T., Solarczyk-Szwec H. (2014), *How? – Where to? About the changes and challenges of adult education in Poland in the years 1989–2013*, „Universal Journal of Educational Research”, 2(3), s. 256–261.
- Maryani M., Aguskin L.C. (2019), *Incorporating Youtube Clips in the Classroom to Develop Students' Cultural Understanding of American Culture*, „Lingua Cultura”, 13(4), s. 265–273.
- McKenzie L., Baldassar L. (2017), *Missing friendships: understanding the absent relationships of local and international students at an Australian University*, „Higher Education”, 74, s. 701–715.
- Młynarczuk-Sokołowska A. (2012), *Całozyciowa edukacja międzykulturowa jako wyzwanie dla społeczeństw kulturowo zróżnicowanych*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, 20, s. 233–244.
- Moores L., Popadiuk N. (2011), *Positive aspects of international student transitions: A qualitative inquiry*, „Journal of College Student Development”, 52(3), s. 291–306.

- Muszyński M. (2014), *Edukacja i uczenie się – wokół pojęć*, „Rocznik Andragogiczny”, 21, s. 77–88.
- Oberg K. (1960), *Culture Shock: Adjustment to New Cultural Environments*, „Practical Anthropology”, 7, s. 177–182.
- Przyłęcki P. (2018), *International Students at the Medical University of Łódź: Adaptation Challenges and Culture Shock Experienced in a Foreign Country*, „Central and Eastern European Migration Review”, 7(2), s. 209–232.
- Sigalas E. (2010), *Cross-border mobility and European identity: The effectiveness of intergroup contact during the ERASMUS year abroad*, „European Union Politics”, 11(2), s. 241–265.
- Słowik A. (2020), *“It was better in London” – about Polish re-emigrants and their children*, „Rocznik Andragogiczny”, 27, s. 11–31.
- Spencer-Oatey H. (2018), *Transformative learning for social integration: overcoming the challenge of greetings*, „Intercultural Education”, 29(2), s. 301–315.
- Szarota P. (2011), *Smiling and happiness in cultural perspective*, „Austral-Asian Journal of Cancer”, 10(4), s. 277–282.
- Tange H. (2021), *Banal nationalism and global connections: the 23rd World Scout Jamboree as a site for cosmopolitan learning*, „Language and Intercultural Communication”, s. 1–15.
- The Foreign Citizen, *Culture Shock in Poland -- What WAS shocking to me*, youtube.com, <https://youtu.be/fxYMnuBlqM> [otwarty: 11.12.2020].
- Wang H.C., Chen C.W.Y. (2019), *Learning English from YouTubers: English l2 learners' self regulated language learning on YouTube*, „Innovation in Language Learning and Teaching”, 14(4), s. 333–346.
- Waters J., Brooks R. (2011), *‘Viva la Différence?’: The ‘International’ Experiences of UK Students Overseas*, „Population, Space and Place”, 17, s. 567–578.
- Wiza A. (2015), *Nieformalne obszary uczenia się dorosłych – edukacyjne konteksty podróžowania*, „Dyskursy Młodych Andragogów”, 16, s. 47–58.
- Wojciszke B. (2004), *The Negative Social World: The Polish Culture of Complaining*, „International Journal of Sociology”, 34(4), s. 38–59.
- Wojciszke B., Baryła, W. (2005), *Kultura narzekania, czyli o psychicznych pułapkach ekspresji niezadowolenia*, [w:] M. Drogoz (red.), *Jak Polacy przegrywają, jak Polacy wygrywają*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, s. 35–68.
- Xia J. (2009), *Analysis of Impact of Culture Shock on Individual Psychology*, „International Journal of Psychological Studies”, 1(2), s. 97–101.
- Ying Y.W. (2002), *Formation of cross-cultural relationships of Taiwanese international students in the United States*, „Journal of Community Psychology”, 30(1), s. 45–55.
- YOUNGMANEE, *Co DZIWI Koreańczyków w Polsce? pt. 1 Porównaj różnicę! 폴란드는 이것이 다르다!*, <https://youtu.be/GucE2NmWPOA> [otwarty: 11.12.2020].

- YOUNGMANEE, Co DZIWI Koreańczyków w Polsce? pt. 2 폴란드는 이것이 다르다 pt.2!, https://youtu.be/H_KMAFZUh1w [otwarty: 11.12.2020].
- Zainuddin S., Wulandari D.R. (2020), *The Role of Communication in Overcoming Culture Shock of Foreign Students at Tadulako University*, „Tadulako Social Science and Humaniora Journal”, 1(1), s. 29–38.